

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

IJTIMOIIY FANLAR
SOCIAL STUDIES

O‘ZBEKISTONDA NEFT VA GAZ SANOATI RIVOJLANISH TARIXIDAN

Abdullaev Ulug‘bek Saydanovich

Andijon davlat texnika instituti

“Gumanitar fanlar” kafedrası professori,
tarix fanlari doktori

Shamshiddinov Baxriddin Sharobiddin o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti

“Gumanitar fanlar” kafedrası assistenti

Annotatsiya: O‘zbekistonda neft sanoatining vujudga kelishi va rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy va energetik salohiyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu maqolada O‘zbekistonda neft sanoatining tarixiy asoslari, asosiy bosqichlari, rivojlanish omillari yoritiladi. Makola muallifi tarixiy manbalarni taxlil qilgan xolda Farg‘ona vodiysidagi neftni qazib olishni maxalliy xususiyatlarini korsatib bergan.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, neft, gaz, quduq, "Chimion", "Rishtan", "Bitum", "akademiya Nobel", "SANTO".

ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА.

Аннотация: Возникновение и развитие нефтяной промышленности в Узбекистане играет важную роль в формировании экономического и энергетического потенциала страны. В этой статье освещаются исторические основы, основные этапы, факторы развития нефтяной промышленности в Узбекистане. Автор статьи, проанализировав исторические источники, показал местные особенности добычи нефти в Ферганской долине.

Ключевые слова: Ферганская долина, нефть, газ, колодец, "Чимион," "Риштан," "Битум," "братья Нобель," "САНТО."

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE OIL AND GAS INDUSTRY IN UZBEKISTAN.

Annotation: The emergence and development of the oil industry in Uzbekistan plays a significant role in shaping the country's economic and energy potential. This article covers the historical foundations, main stages, and factors of development of the oil industry in Uzbekistan.

Analyzing historical sources, the author of the article demonstrated the local characteristics of oil extraction in the Ferghana Valley.

Keywords: *Fergana Valley, oil, gas, well, "Chimion," "Rishtan," "Bitum," "Brothers Nobel," "SANTO."*

Kirish.

O‘zbekiston neft-gaz tarmog‘i iqtisodiyotning eng yirik segmenti bo‘lib, butun respublika iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim strategik ahamiyatga ega. Jahon energiya bozorida beqarorlik kuzatilayotganligiga qaramasdan, respublikaning neft-gaz tarmog‘i holatiga ham ta‘sir qiladi, neft-gaz kompaniyalari faoliyati oldindan aytib berish bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, qazib olishning geologik sharoitlarining yomonlashuvi va qazib olinadigan energiya va mineral resurslar xarajatlarining o‘ssishi sanoatning o‘ssishini sekinlashtirish, eksport daromadlarining pasayishi xavfini kuchaytiradi [1, 4-b]. So‘nggi yillarda sohadagi to‘planib qolgan muammolar neft va tabiiy gaz qazib olish hajmining pasayish tendensiyasiga aylandi. Natijada, asosiy muammo respublika neft va gaz sanoatidagi boshqa yondosh muammolarga ta‘sir ko‘rsatdi va yechimini talab qiladi. Soha oldida turgan muammolarni hal etish bo‘yicha tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun manbalardan boshlab salbiy ta‘sirni baholashga qadar yetarlicha puxta va xolis ilmiy tadqiqotlar olib borish zarur.

Mavzuning dolzarbligi va hozirgi xolati.

O‘zbekiston neft-gaz tarmog‘i bir asrdan ortiq rivojlanish tarixiga ega. Neft qazib olish XIX asr o‘rtalaridan boshlab mahalliy hunarmandlar tomonidan qo‘l mehnati asosida ochiq quduqlardan neft yig‘ish usuli bilan shakllangan. Xonlikda yashovchi mahalliy hunarmandlar va tadbirkorlar neft quduqlaridan neftni ibtidoiy usullar bilan, masalan, latta bilan namlash yoki chelaklar yordamida er usti quduqlaridan qazib olishgan. Bu davrda neftni burg‘ulash usuli faqat jahon neft sanoatida kashf etilgan va hali xonlik hududida qo‘llanilmagan. XIX - asr o‘rtalaridan Qo‘qon xonligida yashagan mahalliy hunarmand va tadbirkorlar tomonidan Farg‘ona vodiysida neft qazib olish va qayta ishlash sanoati sanoat darajasiga ko‘tarilib, XX - asr boshlariga kelib bu sohaga e‘tibor kuchaydi. Natijada neft sanoati davr jihatidan eng yuqori cho‘qqiga chiqdi. Qo‘qon xonligi yerlarida neft "kalitlari" ko‘p bo‘lganligi haqida dalillar mavjud. Masalan, Andijon yaqinidagi Mailisay traktlarida ma‘lum bo‘lgan. Mahalliy aholining yozishicha, Maylisoy hududidagi neft qudug‘i keyinchalik Aleksandr Makedonskiy nomi bilan ekspluatatsiya qilingan. O‘sha davr manbalarining xabar berishicha: faqat Farg‘ona vodiysida 1870-1872 yillarda 200 dan ortiq neft "buloqlari" aniqlangan va hisobga olingan. Bu ma‘lumotlar, albatta, katta daromad olish uchun foydali imkoniyatlarni qidirayotgan sanoatchilarning qiziqishini uyg‘otdi.[2; № 2]

Tajriba qismi (tadqiqotni amalga oshirish).

O‘rta Osiyoda neft qazib olish to‘g‘risidagi dastlabki ma‘lumotlarni yunon, arab va rus olimlarining asarlarida topish mumkin. Neft qazib olish va uni sanoatda qazib olish respublikada 1885-yildan beri amalga oshirilmoqda [3]. Neft Farg‘ona vodiysida Chimyon qishlog‘i

yaqinidagi ikkita quduqdan qazib olingan bo'lib, u yerda 1900-yilda jiddiy qidiruv ishlari boshlangan va 1904-yilda 270 metrdan ortiq chuqurlikdan favvorali neft olingan. 1906-yilda Farg'ona viloyatida neft haydash zavodi qurilib, unda asosiy mahsulotlar yoritish kerosini va isitish mazuti bo'lgan. Qazilma neft zavodga yuk tashish orqali jo'natilib, keyin qayta ishlanib, tayyor mahsulotdan foydalanilgan, uning bir qismi temir yo'l va yuk tashish orqali Afg'oniston va Xitoyga eksport qilingan.

1907 yilda Chimion neft koni va Vannovski neftni qayta ishlash zavodi Farg'ona vodiysining asosiy neft konlarini boshqaradigan " aka - uka Nobellar" Boku neft kompaniyasi tomonidan sotib olindi. Farg'ona vodiysi, Arkutun va SANTO konlarining 1908 yilda foydalanishga topshirildi, Chimion-Vannovskaya neft quvurining qurilishi tugallandi, neftni qayta ishlash zavodi rekonstruksiya qilindi. Sel-Roho hududida va g'arbda - Farg'ona vodiysining Alekseevskiy qismida neft qidirish ishlari boshlandi. O'sha yili 248 metr chuqurlikdagi ikkita quduqdan kuniga 7 tonna neft oqimi olindi.[4; bet.124-125]

Bir guruh sanoatchilar "SANTO" Markaziy Osiyo neft savdo jamiyatini tashkil qiladi. 1912 yil Farg'ona, Sirdaryo va Samarqand viloyatlari neft sanoatida 526 kishi ishlagan. 1920 yilda Rossiya va Bokudan SANTO neft konida yangi sovutish minorasini qurish uchun uskunalarning to'liq to'plami keldi. Avgust oyida Chimion va SANTO neft konlarida yangi yelektr stantsiyalari foydalanishga topshirildi.

1916 yilda Qo'qon yaqinidagi Chorsu IV maydonida neft favvorasi olindi - yangi kon topildi. 1927 yilda yangi konni sanoat o'zlashtirish boshlandi. Uni ishga tushirish O'zbekistonda neft qazib olishni ko'paytirish va urushdan oldingi (1913) darajaga-22,1 ming tonnaga yetkazish imkonini berdi. 1933 yil 14 iyulda Xonobod maydonida 547 m chuqurlikdan kuchli gaz va neft favvorasi olindi. U ko'plab skeptiklarni Farg'ona vodiysidagi neft tugamaganiga va uni quyi ufqlarda izlash maqsadga muvofiq yekanligiga ishontirdi.[5; bet. 133]

Qo'qonda burg'ulash va neft qazib olish uskunalari ta'mirlashga ixtisoslashgan Sredazneft trestining Markaziy mexanik sexi ishga tushirildi. 1935 yilda Andijon koni Farg'ona vodiysida topilgan bo'lib, u yerda tez orada neft koni tashkil yetilgan.

1943 yilda Farg'ona vodiysidagi Palvantash maydonida qidiruv ishlari boshlandi. 5 ta yangi samarali ufqlar kashf yetildi. 1944 yil Andijon viloyatida yana bir kon - Janubiy Alamishikning topilishi bilan nishonlandi. Vannovski (hozirgi Oltiariq) neftni qayta ishlash zavodi rekonstruksiya qilindi va kengaytirildi. Respublikada birinchi gaz quvuri - "Andijon neft koni - Andijon shahri" qurilishi 1945 yilda boshlangan. 1 yanvar kuni Janubiy Alamishik neft koni ochildi va fevral oyining birinchi kunlarida yangi konning tank fermasiga neft quyila boshladi. Uch oy o'tgach, neft konidan "qora oltin" ning birinchi to'laqonli esholon yuborildi. Urush yillarida O'zbekistonda geologiya-qidiruv tashkilotlari, qurilish trestlari, ikkita neft qazib olish tresti, neftni qayta ishlash zavodi, ozokerit ishlab chiqarish, neft mashinasozligi zavodlari va neft uskunalari ta'mirlash kabi neft sanoatining to'liq kompleksi yaratildi. onethousandninehundredfortynine o'rta Osiyo Politexnika institutining konchilik fakulteti neft geologlarini tayyorlashni boshladi.[6;T.,1967]

1950 yildan Respublikada neft qazib olish hajmi 1342 ming tonnani tashkil yetdi va 11 yilga nisbatan 1940 baravar oshdi. 1951 yil O‘zbekiston neftchilari birinchi bo‘lib neft qazib olish amaliyotida quduqlarning ishlashini avtomatik boshqarish tizimini ishlab chiqdilar va joriy qildilar. 1952 yilda Qo‘qonda O‘zbekneft uyushmasining o‘quv-kurs kombinati tashkil yetilgan. O‘zbekneft assotsiatsiyasi katta tirajli gazeta chiqara boshladi, O‘zbekiston neftchisi. bittasiousandninehundredfiftythree Qizilqum cho‘lida birinchi Setalan-tepe gaz koni topildi.[7; T., 1950]

1954 yilda birinchi marta Janubiy Alamishik konida chuqur nasosli neft quduqlarini boshqarishni avtomatik markazlashtirilgan masofadan boshqarish tizimi ishlab chiqilgan. 1955 yil O‘zbekiston neftchilari birinchi bo‘lib sanoat suvi bilan yuzni yuvish bilan quduqlarni burg‘ulashni amaliyotga joriy yetishdi. Usta A. Mamadjanov jamoasi yangi usuldan foydalanib, mashinada tijorat burg‘ulash tezligini oyiga 5558 m ga yetkazdi va shu bilan quduqni yuqori tezlikda burg‘ulash bo‘yicha sanoat rekordini o‘rnatdi. Noyob gaz va neft konining topilishi O‘zbekistonda neft va gazni qidirish tarixida burilish nuqtasi bo‘ldi. 1957. Sanoat burg‘ulashlari turbinali burg‘ulashni o‘zlashtirdilar. 1958 yilda Farg‘ona vodiysi va Surxondaryo viloyatida 9 ta neft koni faoliyat ko‘rsatmoqda. Yangi Severniy Sox neft koni ochildi.

1960 yilda Farg‘ona vodiysi konlarida yangi tashkiliy tuzilma - kengaytirilgan jo‘natilgan neft koni joriy yetildi. 1966 yilda Chust - Pap hududida o‘rta Osiyodagi yeng chuqur qidiruv qudug‘i - 5775 m qazilgan.[8;T.,1964]

1970 yilda markaziy Osiyo Davlat neft sanoati ilmiy-tadqiqot va loyihalash instituti (Sredazneft) tashkil yetildi. bittasiuy andninehundredseventyone yaqinda G‘arbiy Palvantash, Boston, Janubiy Alamishik va Andijon konlarida topilgan konlar qisqa vaqt ichida foydalanishga topshirildi. So‘nggi besh yil ichida Farg‘ona vodiysida Sharbuloq, Janubiy Alamishik, Tergachi va Gazovoe - Hojakda yangi neft konlari topildi. Shuningdek, 12 ta neft va 3 ta gaz konlari topilgan.[9;]

1991-yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, neft va gaz sanoati yangi bosqichga ko‘tarildi. Mamlakat o‘z resurslarini mustaqil ravishda boshqarish va eksport qilish imkoniyatiga ega bo‘ldi. 1990-yillarda xorijiy investitsiyalar jalb qilindi va neft va gazni qayta ishlash zavodlari qurildi. Masalan, "O‘zbekneftegaz" milliy kompaniyasi tashkil etildi, bu sanoatni boshqarish va rivojlantirish uchun asosiy tashkilotga aylandi.

21-asr boshlarida O‘zbekiston neft va gazni qazib olish va qayta ishlash sohasida yangi loyihalarni amalga oshira boshladi. Xususan, Qoraqalpog‘istondagi Ustyurt platosida yangi konlar topildi va ularni qazib olish ishlari yo‘lga qo‘yildi. Shuningdek, mamlakat neft va gazni eksport qilish uchun yangi truboprovodlar qurdi, masalan, O‘zbekiston-Xitoy gaz quvuri [10].

Olingan natijalar taxlili va xulosa.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston dunyoning eng yirik tabiiy gaz ishlab chiqaruvchi mamlakatlaridan biridir. Mamlakatda neft va gazni qayta ishlash, ularni eksport qilish va yangi konlarni o‘rganish bo‘yicha ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston neft va gazini Rossiya, Xitoy, Markaziy Osiyo mamlakatlari va Yevropa Ittifoqiga eksport qiladi.

Bundan tashqari, hukumat neft va gaz sanoatini modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ekologik muammolarni hal qilish bo'yicha ko'plab dasturlarni amalga oshirmoqda. Masalan, quyosh va shamol energiyasidan foydalanishni rivojlantirish orqali neft va gazga bo'lgan bog'liqlikni kamaytirishga harakat qilinmoqda

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. **Чепель С.** Альтернативные сценарии развития и активизации новых факторов экономического роста на долгосрочную перспективу. Материалы VI Форума учёных-экономистов. Том I / под общ. ред. д.э.н. Садыкова А.М. – Ташкент: IFMR, 2014. – С. 3-12.
2. **Краузе И.И.** О нефтяных источниках в Коканском ханстве. // Туркестанские ведомости. 1871. 29 янв. № 2.
3. История нефтегазовой отрасли Узбекистана, это. Последнее изменение: 19.09.2015. Официальный сайт НХК «Узбекнефтегаз». [Электронный ресурс]. – URL: <http://ung.uz/ru/about/history> (дата обращения 20.09.2015г.)
4. **Иванов Д.Л.** Нефтяные источники в Ферганской области. // Туркестанские ведомости. 1882. сент. № 33-34; Он же. Нефтяные источники в Ферганской области. – Т., 1882.
5. **Рагозин А.В.** Нефтяные предприятия Ферганской области. // Вестник Финансов, Промышленности и Торговли. – 1908 №13 (Туркестанский сборник, Т. 465. С. 162-166).
6. **Калицкий К.П.** Майли-Сай. // Изв. Геол. Ком-та. Т. XXXIII. – Спб., 1913. С. 319-320; Он же. Нефтяные месторождение Ферганской области. // Изв. Геол. Ком-та. Т. XXXIII. – Спб., 1914. С.761-802; Он же. Нефтяные месторождение Шорсу и Камышбаши. // Тр. Геол. Ком-та. – Нов. Сер. Вып. 133. Спб., 1915; Чимионская нефть в Фергане. // Нефтяное дело. 1904. № 22. С. 2136-2139; Нефть в Туркестане. // Изв. Мин. Зем. и Гос. Имущества. Т. 1. № 5. – Спб., 1904. С.124-125;
7. **Тожиев Т.Т.** Фарғонанинг “қора олтини”. – Т., 1967;
8. **Акрамхўжаев О.М.,** Бобоев А. Нефть. – Т., 1950;
9. **Сайдалиева М.С.** Нефть ва газ қандай топилади? – Т., 1964.
10. bufan.uz/ўзбекистон-нефт-газ-саноати